

The Mutual Influence of Competitiveness and Entrepreneurship in the Framework of Investment Encouragement Policies

Fatemeh Makari ¹

Ali Karshenasan ²

Mohsen Mohammadi Khyareh ³

Bagher Adabi Firoozjaei ⁴

1. Master of Entrepreneurship Management, Faculty of Humanities and Sports Sciences, Gonbad Kavous University, Gonbad Kavous, Iran

2. Assistant Professor, Department of Economics, Faculty of Administrative Sciences and Economics, Gonbad Kavous University, Gonbad Kavous, Iran (Corresponding author).

Email: ali.karshenasan@gmail.com

3. Associate Professor, Department of Administrative and Economic Sciences, Faculty of Humanities and Sports Sciences, Gonbad Kavous University, Gonbad Kavous, Iran

4. Department of Economics, Faculty of Humanities, University of Gonbad Kavous, Gonbad Kavous, Iran

Abstract

With regard to paragraph 5 of the general policies of encouraging investment, increasing economic competitiveness in the domestic and international arenas through the abolition of unnecessary monopolies and strengthening the competitive structure and necessary infrastructures and supporting entrepreneurship and promoting creativity and innovation should be the field of planning and policy making of Iran's economy should be included. Therefore, it is necessary to follow up on the supervision of its good implementation, so supporting studies of the above-mentioned policy-making system have priority. The purpose of this research is to investigate the mutual influence of competitiveness and entrepreneurship, emphasizing the role of natural resources rent seeking in efficiency-oriented and innovation-oriented countries. In terms of practical purpose, the research is descriptive-analytical and causal-comparative. Data related to the model are also extracted from the database of World Development Indicators (WDI), Global Entrepreneurship Monitor (GEM) and World Economic Forum (WEF) and IMD centre of global competitiveness. In order to do an analysis of how competitiveness and entrepreneurship affect each other, two groups of efficiency-oriented and innovation-oriented countries have been selected according to access and quality of data in the international databases. The time period of the research data is 2009-2022. The estimation of the models has been done by using Eviews version 8 econometric software and it has been analyzed according to the econometric method of generalized method of moments for combined data after the stationary tests, specifying the model, selecting fixed or random effects and verifying the findings. The findings of the model implementation prove the significant effect of the entrepreneurship on competitiveness in both groups of countries. Also, in a separate model, mutual causality, i.e. the impact of competitiveness on entrepreneurship, is confirmed significantly for both groups of countries. The effect of the index of rent-seeking opportunities in both mentioned models on competitiveness and entrepreneurship in both groups of countries is confirmed significantly by negative impact.

Keywords: Investment general policies, Entrepreneurship, Competitiveness, Resources rent seeking, Innovation based

JEL:O3, O4, D4, L26

E-ISSN: 2345-2552 / Center for Strategic Research / Quarterly Journal of The Macro and Strategic Policies

Quarterly Journal of The Macro and Strategic Policies is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

10.30507/jmsp.2024.421714.2648

مطالعه تأثیر متقابل رقابت‌پذیری و کارآفرینی در چهارچوب سیاست‌های کلی تشویق سرمایه‌گذاری

فاطمه مکاری^۱ ، علی کارشناسان^۲ ، محسن محمدی خیاره^۳ ، باقر ادبی فیروزجایی^۴

۱. کارشناسی ارشد رشته مدیریت کارآفرینی، دانشکده علوم انسانی و علوم ورزشی، دانشگاه گنبدکاووس، گنبدکاووس، ایران
۲. استادیار گروه اقتصاد، دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه گنبدکاووس، گنبدکاووس، ایران (نویسنده مسئول)
۳. دانشیار گروه علوم اداری و اقتصادی، دانشکده علوم انسانی و علوم ورزشی، دانشگاه گنبدکاووس، گنبدکاووس، ایران
۴. استادیار گروه علوم اداری و اقتصادی، دانشکده علوم انسانی و علوم ورزشی، دانشگاه گنبدکاووس، گنبدکاووس، ایران

چکیده

عنايت به بند ۵ از سیاست‌های کلی تشویق سرمایه‌گذاری، افزایش توان رقابت اقتصادی در داخل و صحنه‌های بین‌المللی از طریق لغو انحصارات غیرضروری و تقویت ساختار رقابتی و زیرساخت‌های لازم و حمایت از کارآفرینی و ارتقای خلاقیت و نوآوری باید در ساحت نظام برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری اقتصاد ایران گنجانده شود؛ بنابراین پیگیری نظارت بر حسن اجرای آن ضرورت دارد؛ بنابراین مطالعات پشتیبان نظام سیاست‌گذاری مزبور از اولویت برخوردار است. هدف پژوهش حاضر، بررسی تأثیر متقابل رقابت‌پذیری و کارآفرینی با تأکید بر نقش رانت‌جویی منابع طبیعی در کشورهای کارایی محور و نوآوری محور است. تحقیق حاضر از نظر هدف کاربردی، از جهت اجرا توصیفی-تحلیلی و از نوع تحقیقات علی-مقایسه‌ای است. داده‌های مربوط به مدل نیز از پایگاه داده شاخص‌های توسعه جهانی (WDI)، دیده‌بان جهانی کارآفرینی (GEM)، مجمع جهانی اقتصاد (WEF) و مرکز جهانی رقابت‌پذیری IMD استخراج شده است. به‌منظور تحلیل مقایسه‌ای چگونگی اثرگذاری رقابت‌پذیری و کارآفرینی بر یکدیگر، دو گروه کشورهای کارایی محور و نوآوری محور برحسب دسترسی و کیفیت داده‌های کشورهای مد نظر در پایگاه‌های بین‌المللی انتخاب شده‌اند. دوره زمانی داده‌های تحقیق برحسب داده‌های در دسترس از بانک داده‌های بین‌المللی به‌صورت دو دوره ۲۰۰۹ الی ۲۰۱۷ (WEF) و ۲۰۱۷ الی ۲۰۲۲ (IMD World Competitiveness Centre) انتخاب شده است. تخمین مدل‌ها با استفاده از نرم‌افزار اقتصادسنجی EViews ۸ انجام شده و مطلق روش اقتصاد-سنجی گشتاورهای تعمیم‌یافته برای داده‌های ترکیبی پس از آزمون مانایی، تصریح مدل، انتخاب اثرات ثابت یا تصادفی و راستی آزمایی یافته‌ها، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. یافته‌های حاصل از تخمین مدل‌ها، اثرگذاری معنادار توسعه کارآفرینی بر ارتقای رقابت‌پذیری اقتصادی را در هر دو گروه کشورهای کارایی محور و نوآوری محور تأیید می‌کند. همچنین در مدل علت متقابل نیز تحلیل یافته‌ها حاکی از تأثیر رقابت‌پذیری بر کارآفرینی است و تأثیر معناداری برای هر دو گروه کشورهای کارایی محور و نوآوری محور نشان می‌دهد. از طرف دیگر متغیر رانت منابع طبیعی بر توسعه کارآفرینی و رقابت‌پذیری اقتصادی در هر دو گروه کشورهای کارایی محور و نوآوری محور تأثیر منفی معناداری را نشان می‌دهد. به‌عبارت‌دیگر وجود فرصت‌های رانت‌جویی گسترده، تأثیر منفی بر کارآفرینی مولد در اقتصاد کشورهای مورد بررسی داشته است و پیامد آن نیز تضعیف رقابت‌پذیری اقتصاد بوده است. بنابراین توجه سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان اقتصادی به مسئله توزیع فرصت‌های رانتي در اقتصاد که موجبات اختلال نظام انگیزشی را فراهم می‌سازد و طراحی و اجرای سیاست‌های تشویق سرمایه‌گذاری مولد و توسعه کارآفرینی مولد اقتصادی ضرورتی انکارناپذیر است. پیامد گسترش فرصت‌های رانت‌جویی در اقتصاد، هدایت منابع انسانی و سرمایه‌ای به فعالیت‌های اقتصادی موازی غیر مولد است درحالی‌که نظام انگیزشی گرایش منابع به حوزه کارآفرینی مولد را سرکوب می‌کند. نوآوری پژوهش حاضر عبارت است از تحلیل تأثیر متقابل کارآفرینی بر رقابت‌پذیری اقتصاد در کشورهای هدف است. درعین‌حال چگونگی تأثیر رانت منابع طبیعی بر وضعیت رقابت‌پذیری اقتصاد بحث و تحلیل می‌شود، ضمناً تأثیر متقابل کارآفرینی مولد و رقابت‌پذیری در قالب سیاست‌های کلی تشویق سرمایه‌گذاری که اصل اساسی تقویت قدرت تولید و قدرت اقتصادی کشورها است با شواهد تجربی در کشورهای در حال توسعه و توسعه‌یافته مورد تحلیل آماری و آزمون قرار گرفت که در مطالعات موجود در این خصوص بررسی جامعی ارائه نشده است.

کلیدواژه‌ها: سیاست‌های کلی تشویق سرمایه‌گذاری، کارآفرینی، رقابت‌پذیری، رانت‌جویی، منابع، نوآوری محوری

شاپای الکترونیک: ۲۳۴۵-۲۵۵۲ / پژوهشکده تحقیقات راهبردی / فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان

doi 10.30507/jmsp.2024.421714.2648

مقدمه

کارآفرینی با کارکرد تخریب خلاق و توسعه فعالیت‌های نوآورانه به‌عنوان موتور رشد اقتصادی توسط «جوزف شومپیتر»^۱ وارد ادبیات اقتصادی شده است و نقش کارآفرینی توسط نظریه‌پردازان متعددی نظیر «کرزنر»^۲، «پورتر»^۳، «بامول»^۴، «شین»^۵ و «ونکاترمن»^۶ مورد توجه قرار گرفت (Prince et al, 2019). انواع مختلف کارآفرینی نظیر کارآفرینی مولد و غیرمولد و همچنین کارآفرینی نوآورانه و فرصت‌گرا در ادبیات طبقه‌بندی شده است. همچنین نقش کارآفرینی در رشد اقتصادی، اشتغال و نوآوری مورد بررسی نظری و تجربی قرار گرفته است؛ باین‌حال در مطالعات جدید توجه خاصی به کارآفرینی نوآوری محور به‌عنوان پیشران مزیت‌های رقابتی و رقابت‌پذیری اقتصادی شده است (Amini et al, 2021). در واقع کارآفرینی فضای مناسب جهت ایجاد کسب‌وکارهای نو و به دنبال آن ظهور اشتغال، رقابت‌پذیری و بهره‌وری را بر رشد اقتصادی با اثر مثبت فراهم می‌کند (محمدی و رستمی، ۱۳۹۷). کارآفرینان با مشارکت در فعالیت‌های رقابتی امکان ورود به بازارهای ناشناخته و ریسک‌پذیر را پیدا می‌کنند و کسب‌وکارهای نوآورانه خود را تثبیت می‌کنند (Urbig et al, 2019). فعالیت‌های کارآفرینانه برای استحکام رقابت در اقتصادهای توسعه‌یافته و تضمین رفاه اجتماعی در کشورهای کمتر توسعه‌یافته اقتصادی دارای اهمیت فراوان است (Crecente-Romero et al, 2019). مطابق بند ۵ سیاست‌های کلی تشویق سرمایه‌گذاری، افزایش توان رقابت اقتصادی در داخل و ارتقای رقابت‌پذیری محصولات داخلی در صحنه‌های بین‌المللی از طریق لغو انحصارات غیرضروری و تقویت ساختار رقابتی و زیرساخت‌های لازم با حمایت از کارآفرینی و ارتقای خلاقیت و نوآوری در نظام برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری اقتصاد ایران مسجل می‌شود، بنابراین پیگیری نظارت بر حُسن اجرای آن ضرورت دارد؛ از همین‌رو مطالعات پژوهشی پشتیبان نظام سیاست‌گذاری مزبور اولویت دارد.^۷

1. Joseph Schumpeter

2. Kerzner

3. Porter

4. Bamol

5. Shane

6. Venkaterman

۷. از سایر بندهای سیاست‌های تشویق سرمایه‌گذاری در راستای پژوهش حاضر، بند ۱ حمایت از مالکیت و کلیه حقوق ناشی از آن، از جمله مالکیت معنوی (گسترش فرهنگ رانت‌جویی به تضعیف حقوق مالکیت و منافع فعالین اقتصادی بخش مولد می‌انجامد و پیامدش جز مایوس شدن و سرکوب انگیزه‌ها و گرایش به آن فعالیت‌های غیر مولد نخواهد بود) بند ۲ تقویت و حمایت از توسعه سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و تعاونی در فعالیت‌های اقتصادی کشور برابر با سیاست‌های ابلاغی اصل ۴۴ قانون اساسی بند ۱۱ با اشاره به توانمندسازی بخش‌های خصوصی و تعاونی بر ایفای فعالیت‌های گسترده و اداره بنگاه‌های

از طرفی چنین استدلال می‌شود که بهبود محیط رقابتی و ارتقای شاخص رقابت‌پذیری اقتصادی منجر به پویایی و توسعه فعالیت‌های کارآفرینانه می‌شود. به‌عنوان نمونه مطابق با گزارش سازمان توسعه صنعتی ملل متحد^۱ (۲۰۱۸)، با توجه به اینکه فعالیت یک صنعت در عرصه رقابت بین‌المللی منجر به نرخ بازدهی بالا و ارتقای مهارت نیروی کار می‌شود؛ از این رو رقابت‌پذیری نه تنها سبب رشد اقتصادی شده؛ بلکه منجر به پیشرفت تکنولوژی، افزایش سطح فناوری‌های صنعت و به تبع آن کارآفرینی مولد و نوآورانه می‌شود. رقابت‌پذیری به‌واسطه فعالیت‌های کارآفرینی بر بهره‌وری اثر مثبت دارد و باعث افزایش رشد اقتصادی خواهد شد (World Bank, 2014). شدت رقابتی بودن محیط به‌طور قابل‌توجهی بر توسعه کارآفرینی اثر مثبت دارد (Estrada-Cruz et al, 2020).

کارآفرینی یک بخش جدایی‌ناپذیر از فرایند رقابتی و یک جزء ضروری در هر شرکت رقابتی است. فرایند رقابتی توسط کارآفرینی هدایت می‌شود که به‌طور مداوم محصولات بهتری تولید می‌کند و با استقبال مصرف‌کنندگان مواجه می‌شود و به این ترتیب فرایند کارآفرینی، پیشرفت اقتصادی ایجاد می‌کند (Holcombe, 2003). بنابراین می‌توان چنین ادعا کرد که یک ارتباط متقابل بین دو متغیر کارآفرینی و رقابت‌پذیری وجود دارد. در حالی که تاکنون مطالعات تجربی صرفاً رابطه یک‌سویه کارآفرینی و رقابت‌پذیری را بررسی کرده‌اند. در عین حال یافته‌های موجود تجربی یک اتفاق نظر در این خصوص نشان نمی‌دهد (رستمی و همکاران، ۱۳۹۸؛ محمدی و زیوری، ۱۳۹۹؛ Ferreira et al, 2016؛ Herman, 2018). به عبارت دیگر، نتایج تحقیق با توجه به سطح توسعه‌یافتگی کشورها و نوع کارآفرینی ناهمگن بوده است. از این رو توجه به کیفیت کارآفرینی (مولد و غیر مولد) که توسط ویلیام بامول تبیین شده است ضروری است. «بامول» (۱۹۹۰) نشان می‌دهد که در بعضی کشورهای در حال توسعه، در مقایسه با کشورهای توسعه‌یافته، میزان کارآفرینی بسیار بالاست؛ در حالی که رشد اقتصادی کشورهای نام برده اندک است. دلیل این تفاوت را می‌توان در تقسیم‌بندی کارآفرینی غیرمولد و کارآفرینی مولد جست‌وجو کرد. به‌طور کلی در نظریه اول (کارآفرینی غیرمولد)، مضمون کارآفرینی با اشتغال‌زایی همانند شده که تنها راهی برای فرار از بیکاری و مهیا ساختن نیازهای اولیه اشخاص با انجام فعالیت‌های مکرر در اجتماع

اقتصادی بزرگ بند ۴: افزایش بهره‌وری اقتصاد کشور با اصلاحات و اقدامات لازم به‌ویژه اصلاحات ساختاری و مدیریتی و کاهش هزینه‌های مبادله

1. Unido (United Nations Industrial Development Organization)
2. Baumol

است؛ در مقابل در نظریه دوم (کارآفرینی مولد)، کارآفرینی روند شناخت فرصت‌های اقتصادی، ابداع کسب‌وکار جدید و نوآور برای بهره‌برداری از فرصت‌های شناسایی شده تعبیر می‌شود که در نتیجه آن، کالاها و خدمات نوینی به مردم ارائه خواهد شد. در خصوص فعالیت کارآفرینی غیرمولد، تئوری اقتصادی بیانگر این است که فعالیت‌های رانتی به‌ویژه منابع طبیعی نظیر نفت و گاز از یک‌سو می‌تواند، فرصت‌های کارآفرینی را افزایش دهند؛ اما از سوی دیگر با انحراف انگیزه‌ها به سمت کسب درآمدهای رانتی، مشارکت در فعالیت‌های کارآفرینی مولد را کاهش دهند. بنابراین اجرای یک مطالعه جامع به‌منظور ارزیابی اثرات متقابل رقابت‌پذیری و کارآفرینی با توجه به نوع و کیفیت کارآفرینی (مولد و غیرمولد) در سطوح مختلف توسعه‌یافتگی کشورها ضرورت دارد. با توجه به مرور ادبیات نظری و تجربی و همچنین شکاف موجود در ادبیات از منظر نحوه اثرگذاری کارآفرینی بر رقابت‌پذیری و نیز اثر متقابل کارآفرینی و رقابت‌پذیری، پژوهش حاضر در تلاش است شواهد تجربی کامل‌تری را با در نظر گرفتن نقش میانجی رانت منابع طبیعی در اثرگذاری متقابل رقابت‌پذیری اقتصادی و توسعه کارآفرینی در کشورهای با سطوح مختلف توسعه‌یافتگی ارائه دهد. در ادامه بخش‌های مقاله حاضر ابتدا ادبیات موضوع و پیشینه پژوهش ارائه می‌گردد، سپس روش پژوهش مشتمل بر الگوی تحقیق، روش برآورد و نحوه گردآوری داده‌های متغیرها می‌آید. پس از آن یافته‌های پژوهش، تفسیر و تحلیل یافته‌ها ارائه می‌شود. بخش پایانی نیز به جمع‌بندی و نتیجه‌گیری می‌پردازد.

۱. مبانی نظری

۱-۱. کارآفرینی در ادبیات اقتصادی

واژه کارآفرینی و تأثیر آن بر بهره‌وری و رشد اقتصادی از دیدگاه نظریه‌پردازانی همچون شومپتر و کرزنر وارد ادبیات اقتصادی شده است. دو رویکرد اساسی نقش کارآفرینی در اقتصاد شامل رویکرد کرزنری و شومپتری است. در دیدگاه کرزنری، عملکرد بنگاه ناشی از توانایی آن در بهره‌برداری از مزیت‌ها و فرصت‌های عدم تعادل‌های تشخیص داده شده در اقتصاد است؛ به‌عبارت‌دیگر کارآفرینی کرزنری بر شناسایی و بهره‌برداری از فرصت‌های تجاری موجود تحت محدودیت‌های فناوری معین تمرکز می‌کند که در اکوسیستم کارآفرینی موجود، تخصیص کارآمد منابع موجب ارتقای بهره‌وری عوامل تولید و رشد اقتصادی می‌گردد (Kirzner, 1973). درحالی‌که رویکرد شومپتری بر مزیت‌ها

و توانایی بنگاه در تخریب خلاق جهت بازآرایی فرایندهای تولیدی تأکید دارد؛ از طرفی افزایش بهره‌وری عوامل تولید ناشی از ترکیبات جدید، منجر به خلق محصولات بدیع یا شیوه‌های نوین تولید محصولات می‌شود، که این امر رشد اقتصادی را تقویت می‌کند (Schumpeter, 1934). بنابراین شومپیتر با تأکید بر نوآوری یا تغییرات تکنولوژیکی در فرایند کارآفرینی، بر نقش کارآفرینی در بهبود بهره‌وری اقتصادی تأکید می‌کند (Aghion & Howitt, 1992; Lafuente et al, 2020).

۲-۱. کارآفرینی و رقابت‌پذیری

تعریف رقابت‌پذیری در دو سطح کشور و شرکت در ادبیات اقتصاد معرفی شده است. رقابت‌پذیری در سطح شرکت توسط فراتسی و فانتچی^۱ (۲۰۲۲) با ایده معروف الماس پورتر در حوزه ملی، به عناصری همچون شرایط، عرضه، تقاضا، استراتژی شرکت، ساختار، رقابت و در نهایت حضور صنایع مرتبط و پشتیبان مربوط می‌شود. رقابت‌پذیری در سطح کشوری از منظر سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (۲۰۱۹)، به قدرت رقابت کشورها در بازار جهانی تعبیر می‌شود. در عین حال از سال ۲۰۰۱، مجمع جهانی اقتصاد یک شاخص رقابتی رشد سالانه را منتشر و رقابت‌پذیری را این‌گونه تعریف می‌کند: رقابت‌پذیری ملی مجموعه‌ای از نهادها، سیاست‌ها و عواملی است که میزان بهره‌وری یک کشور را مشخص می‌کنند. طبق گزارش رقابت‌پذیری جهانی^۲ طی سال‌های (۲۰۱۹-۲۰۲۲) شاخص رقابت‌پذیری یک کشور شامل مجموعه‌ای از ۱۲ رکن است که به سه دسته تقسیم می‌شود: دسته اول مربوط به شاخص‌های بنیادی شامل نهادها، زیرساخت‌ها، ثبات اقتصاد کلان، بهداشت و آموزش ابتدایی است. دسته دوم نمایانگر عوامل و منابع کارایی شامل آموزش عالی، کارایی بازار کالا، کارایی بازار کار، توسعه بازار مالی، آمادگی فناوریانه، اندازه بازار و پیچیدگی کسب‌وکار است و در نهایت دسته سوم شامل نوآوری و عوامل پیچیدگی کسب‌وکار است. مرور مطالعات در ارتباط بین رقابت‌پذیری و کارآفرینی حاکی از آن است که دو رویکرد کلی در این زمینه وجود دارد. یک دسته مطالعات بر تأثیر نقش کارآفرینی بر رقابت‌پذیری و توسعه کشورها تأکید دارند به طوری که توسعه کارآفرینی موجب رونق کسب‌وکارهای جدید و فضای رقابتی در صنایع اقتصاد می‌شود و بهره‌وری اقتصادی را از طریق نوآوری و پیشرفت فناوری ارتقا می‌دهد (Chowdhury & Gonzalez-Sanchez, 2013).

1. Fratesi & Fantechi

2. Global Competitiveness Report

موتینیو و همکاران^۱ (۲۰۱۵) معتقدند که نوآوری و فرهنگ کارآفرینی، موجب کاهش زمان به نیازهای مشتریان، افزایش رضایت کارکنان و بهبود رقابت‌پذیری می‌گردد. علاوه بر این استدلال می‌شود که کشورهای در حال توسعه می‌توانند با توسعه کارآفرینی از طریق ایجاد شرکت‌های قوی و نوآور شبکه‌ای در سطح جهانی، رقابت‌پذیری اقتصاد خود را تقویت کنند (Amorós et al, 2012; Ferreira et al, 2016). طبق دیدگاه آیوتی^۲ (۲۰۰۷) فعالیت‌های کارآفرینانه با بازدهی بالا (سرمایه‌گذاری‌های جدید پویا) منعکس‌کننده عملکرد بهتر رقابت‌پذیری و توسعه اقتصادی هستند. علاوه بر این، برخی از مطالعات حاکی از تأثیر کارآفرینی بر نوآوری و رقابتی شدن یک کشور است و از این رو بر اقدامات سیاسی برای تشویق فعالیت‌های کارآفرینی تأکید دارد (González et al, 2014; Nowinski et al, 2016).

دسته دوم از مطالعات تأثیر ارکان رقابت‌پذیری بر کارآفرینی را بررسی کرده‌اند. به‌عنوان نمونه آکس و آمورس^۳ (۲۰۰۸) بر نوآوری به‌عنوان یک استراتژی برای تسریع رشد جهت توسعه فعالیت فناورانه و کارآفرینانه اشاره دارند. از طرفی به عقیده دراکر^۴ (۲۰۱۴) نوآوری هسته مرکزی فعالیت‌های کارآفرینانه به شمار می‌رود و از طریق تقویت رقابت‌پذیری، مشارکت در فعالیت‌های کارآفرینی را تشویق می‌کند. علاوه بر این برخی نظریه‌پردازان بر نقش کیفیت نهادی و عوامل تشکیل‌دهنده بر کارآفرینی تمرکز کردند. بر اساس دیدگاه بامول (۱۹۹۰) نقش نهادهای سیاسی و حقوقی بر توسعه کمی و کیفی فعالیت‌های کارآفرینی تأکید شده است. ون استل و همکاران^۵ (۲۰۰۷) نقش نهادها بر کارآفرینی از طریق امکان‌پذیر ساختن و تسهیل عملکرد سرمایه‌گذاری‌های جدید و حداقل سازی تشریفات اداری به تشویق کارآفرینان را مورد توجه قرار دادند. بر اساس دیدگاه شوپ^۶ (۲۰۱۳) پیچیدگی کسب‌وکارها منجر به افزایش بهره‌وری تولید می‌شود و این امر به نوبه خود ارتقای سطح رقابت‌پذیری سطح ملی اقتصاد را در پی دارد. از دیدگاه وی در کشورهای نوآوری محور پیچیدگی کسب‌وکارها علاوه بر افزایش کارایی تولید از کانال افزایش سطح رقابت‌پذیری گرایش به کارآفرینی‌های مولد را افزایش می‌دهد.

-
1. Moutinho et al
  2. Autio
  3. Acs & Amorós
  4. Drucker
  5. Van Stel et al
  6. Schwab

۳-۱. تأثیر رانت جویی بر رقابت پذیری و کارآفرینی

به عقیده بامول فعالیت‌های کارآفرینانه می‌توانند مولد یا غیرمولد باشند که در فعالیت‌های کارآفرینی غیرمولد نوعاً رانت جویی مطرح است (Baumol, 1990). تأثیر رانت بر متغیرهای اقتصادی همواره مورد توجه نظریه پردازان بوده است. در خصوص تأثیر رانت بر رشد اقتصادی و رقابت پذیری چنین استدلال می‌شود که فراوانی منابع طبیعی، زمینه رشد اقتصادی را فراهم می‌آورد، ولی اگر از این منابع به درستی استفاده نشود منجر به فساد و رانت اقتصادی خواهد شد.

در کشورهایی با منابع طبیعی فراوان بیشتر فعالیت‌ها به سمت فعالیت‌های غیرمولد و با ارزش افزوده نازل پیش می‌رود همین امر موجب ایجاد فضای رانت جویی و وجود یک اقتصاد رانتی می‌شود که دلیلی بر ضعف رشد اقتصادی و محدود شدن رقابت پذیری اقتصاد است. در خصوص اثرگذاری رانت و به‌ویژه رانت منابع طبیعی (نفت، گاز یا سایر منابع طبیعی) بر کارآفرینی دو نوع اثر مثبت و یا منفی مطرح است در مکانیسم اول (تأثیر مثبت)، رانت ناشی از نفت و گاز از طریق خلق یک صنعت جدید (کشف منبعی جدید از نفت و گاز)، فرصت‌های شغلی جدیدی را برای کارآفرینان نسبت به قبل فراهم می‌کند و در همین زمان، مکانیسم دومی، موجب مزاحمت برای فعالیت‌های کارآفرینانه تولیدی می‌گردد. سود حاصل از نفت و گاز که در دست دولت است (از طریق اخذ مالیات یا درآمد مستقیم ناشی از مالکیت)، انگیزه‌ای را برای کارآفرینان فراهم می‌آورد که در فعالیت‌های رانت جویانه شرکت کنند و آن‌ها را از انجام کار تولیدی مولد دلسرد و بی‌انگیزه می‌سازد (Majbouri, 2016).

با افزایش درآمدهای به‌دست‌آمده از منابع طبیعی فعالیت‌های رانت جویی نیز افزایش و فعالیت‌های کارآفرینانه کاهش می‌یابد؛ ولی اگر در دوره وفور منابع اکثر جامعه در فعالیت‌های کارآفرینانه مشارکت داشته باشند این امر موجب توسعه و رونق کارآفرینی می‌شود (Baland & Francois, 2000). کشورهایی که وابستگی بیشتری به رانت منابع طبیعی دارند فعالیت‌های کارآفرینانه در آن‌ها کاهش می‌یابد. این کاهش در کشورهایی که منابع بیشتری دارند بیشتر دیده می‌شود (Farzanegan, 2014). برخی از گروه‌هایی که نفوذ سیاسی دارند و کارآفرینان در پی کسب فرصت‌های رانت منابع طبیعی هستند، رقابت به وجود آمده در این حوزه موجب افزایش فعالیت‌های غیرمولد، فساد اداری، رشوه خواری و اختلاس خواهد شد (Goel and Karhonen 2009).

۲. پیشینه پژوهش

۲-۱. مطالعات داخلی

رستمی و همکاران (۱۳۹۸) به بررسی تأثیر رقابت‌پذیری بر سطح فعالیت‌های کارآفرینانه در گروه کشورهای منبع محور، کارایی محور و نوآوری محور در دوره زمانی ۲۰۱۶-۲۰۱۲ پرداخته است. این مطالعه با استفاده از شاخص کارآفرینی جهانی (GEI) و رگرسیون داده‌های تابلویی مورد آزمون قرار گرفت. نتایج این تحقیق بیانگر آن است که تأثیر عوامل رقابت‌پذیری بر سطح فعالیت‌های کارآفرینی در کشورهای مختلف، با توجه به مرحله توسعه‌یافتگی آن‌ها متفاوت است.

در مطالعه‌ای دیگر محمدی و زیوری (۱۳۹۸) با استفاده از رویکرد گشتاورهای تعمیم‌یافته (GMM) تأثیر کارآفرینی بر رقابت‌پذیری اقتصادی در کشورهای عضو مجمع جهانی اقتصاد را مورد بررسی قرار داده‌اند. این پژوهش در سه گروه کشورهای منبع محور، کارایی محور و نوآوری محور برای ۷۵ کشور عضو WEF در دوره ۲۰۱۰-۲۰۱۸ انجام شده است. نتایج بیانگر این است که کیفیت کارآفرینی از طریق دو شاخص نرخ نوآوری و نرخ کارآفرینی با انتظار رشد بالا سنجش شده است که تأثیر معناداری بر توسعه اقتصادی کشورها و رقابت‌پذیری ملی آن‌ها دارند.

محمدی و رستمی (۱۳۹۷) در مطالعه‌ای به بررسی ارتباط بین کارآفرینی، رقابت‌پذیری و رشد اقتصادی پرداختند. روش این پژوهش تحلیل توصیفی و گردآوری کتابخانه‌ای است. نتایج گویای این است که، رقابت‌پذیری به‌عنوان عامل مهمی در تشخیص شرایط توسعه و محدودیت‌های فعالیت کارآفرینی قابل درک است و در نهایت اثرات متقابل رقابت‌پذیری و کارآفرینی بر رشد اقتصادی مؤثر است.

شهیکی تاش و همکاران (۱۳۹۴) به بررسی عوامل تأثیرگذار بر شاخص رقابت‌پذیری کشورها در ایران طی سال‌های ۲۰۱۳-۲۰۱۴ برای ۱۶۸ کشور توسعه‌یافته، در حال توسعه و توسعه‌یافته پرداخته‌اند. نتایج نشان می‌دهد که اجزای تشکیل دهنده شاخص رقابت‌پذیری اثر مثبت و معناداری بر شاخص مورد مطالعه دارند.

بافنده ایماندوست و مفیدی (۱۳۹۵) در مطالعه‌ای میزان تأثیر رقابت‌پذیری بر رشد اقتصادی را بررسی کرده‌اند. ایشان داده‌های ۴۲ کشور جهان را طی سال‌های ۲۰۱۴-۲۰۱۰ به صورت پانل دیتا گردآوری کردند. نتایج حاکی از آن است که اثر شاخص رقابت‌پذیری بر رشد اقتصادی کشورهای توسعه‌یافته منتخب مثبت و معنادار بوده است.

باقرصاد و همکاران (۱۳۹۸) در مطالعه‌ای با عنوان اکوسیستم کارآفرینی و رقابت‌پذیری صنایع منتخب، تأثیر اکوسیستم کارآفرینی را از شش بُعد سیاست، منابع مالی، حمایت‌ها، بازارها، سرمایه انسانی و فرهنگ، بر میزان رقابت‌پذیری صنایع مورد بررسی قرار داده است. با استفاده از داده‌های ۱۳۰ شرکت فعال در صنایع رقابتی که بر اساس شاخص هرفیندال تحلیل شد و ابزار گردآوری داده‌ها نیز پرسش‌نامه بوده است که از طریق نرم‌افزار SmartPLS3 و SPSS26 تحلیل شدند. یافته‌ها حاکی است که اکوسیستم کارآفرینی با ابعاد شش‌گانه بر میزان رقابت‌پذیری صنایع مؤثر است. زبیری و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان رانت منابع طبیعی و کارآفرینی ضرورت یا فرصت در سال ۱۳۹۸ طی دوره زمانی ۲۰۱۷-۲۰۰۸ با استفاده از روش داده‌های تابلویی پویا (GMM) در ۴۵ کشور در حال توسعه و توسعه‌یافته بررسی کردند. نتایج نشان می‌دهد که رانت منابع طبیعی تأثیر منفی و معنادار بر کارآفرینی فرصت دارد؛ ولی تأثیری مثبت و معنادار بر کارآفرینی ضرورت داشته است. از طرفی رانت منابع طبیعی موجب کاهش کارآفرینی فرصت شده است.

محمدزاده و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشی تأثیر رانت بر توسعه کارآفرینی برای منتخبی از کشورهای جهان بررسی کردند. آن‌ها با استفاده از داده‌های تابلویی با رویکرد Dynamic Panel و به‌کارگیری نرم‌افزار stata به این نتیجه دست یافتند که وجود رانت منابع، تأثیری منفی بر گسترش فعالیت‌های کارآفرینانه در کشورهای مورد مطالعه داشته است.

۲-۲. مطالعات خارجی

در مطالعاتی از محققین رابطه بین رقابت‌پذیری و کارآفرینی تبیین شده است؛ اکس (۲۰۰۶) در مطالعه‌ای اثر کارآفرینی بر رشد اقتصادی را بررسی کرده است. این مطالعه به تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده توسط (GEM) و تفسیر گزارش دیده‌بان جهانی کارآفرینی می‌پردازد. او معتقد است سیاست‌های متعددی برای کشورها با سطوح متفاوت توسعه‌یافتگی، جهت توسعه کارآفرینی وجود دارد. همچنین بهبود فضای مناسب در کشورهای در حال توسعه جهت اجرای فعالیت‌های کارآفرینی و توسعه وضعیت کسب‌وکار به‌منظور سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بسیار تأثیرگذار است.

ون استل و همکاران^۱ (۲۰۰۵) برای نمونه ۳۶ کشور، در حال توسعه، در حال گذار و توسعه‌یافته؛ طی سال‌های ۱۹۹۹-۲۰۰۳ با استفاده از داده‌های (GEM) و ترکیب شاخص رقابتی (GCI) تأثیر کارآفرینی بر رشد اقتصاد ملی را بررسی نمودند؛ نتایج حاکی از آن است که فعالیت‌های کارآفرینی توسط کارآفرینان نوپا یا صاحبان (مدیران) جوان بر رشد اقتصادی تأثیرگذار است؛ ولی مقدار این تأثیر به میزان درآمد سرانه بستگی دارد. تأثیر منفی کارآفرینی بر رشد تولید ناخالص ملی در کشورهای در حال توسعه است.

کرایتیکوس^۲ (۲۰۱۴) در تحقیقی تحت عنوان کارآفرینان و تأثیر آن‌ها بر مشاغل و رشد اقتصادی با استفاده از روش کتابخانه‌ای نشان داد نوآوری موجب رشد اقتصادی می‌شود و کارآفرینی نوآورانه در رشد اقتصادی و رقابت‌پذیری تأثیر بسزایی دارد. اگر محیط کسب‌وکار پذیرای نوآوری باشد، دستاوردهای کارآفرینی تحقق می‌یابد.

آمورس و همکاران^۳ (۲۰۱۲) در تحقیقی با عنوان کیفیت رابطه بین کارآفرینی و مراحل توسعه رقابتی در آمریکای لاتین با استفاده از داده‌های بانک جهانی و گزارش‌های رقابت‌پذیری جهانی و (GEM) و روش تحلیل عاملی از سال ۲۰۰۱-۲۰۰۶ دریافتند که رابطه‌ای معنادار و مثبت بین کارآفرینی و رقابت‌پذیری وجود دارد و کارآفرینی در توسعه و رقابت‌پذیری این کشورها مؤثر است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که این کشورها باید با کارآفرینی و تبدیل خود اشتغالی و باارزش افزوده پایین به شرکت‌های شبکه‌ای قوی و نوآورانه در بازارهای جهانی جایگاه رقابت‌پذیری خود را به دست آورند.

فریرا و همکاران^۴ (۲۰۱۶) با طرح این سؤال که ارتباط بین کارآفرینی، نوآوری و رقابت‌پذیری چیست مطالعه‌ای را انجام دادند. این مطالعه در سال‌های ۲۰۰۹-۲۰۱۳ و از روش تخمین داده‌های ترکیبی انجام شده است. نتایج حاکی از آن است که کارآفرینی (TEA) تأثیر مثبت بر رقابتی بودن جوامع دارد. همچنین دریافتند در اقتصادهای مبتنی بر بهره‌وری، کارآفرینی فرصت‌گرا تأثیری معناداری بر رشد بهره‌وری دارد و رابطه‌ای مثبت بین کارآفرینی فرصت و رشد وجود دارد و در اقتصادهای مبتنی بر نوآوری، هیچ‌کدام از انواع کارآفرینی تأثیر قابل توجهی بر رشد ندارد.

---

1. Van Stel et al
2. KritiKoS
3. Amorós et al
4. Ferreira et al

کورز-وید و تومینک^۱ (۲۰۱۶) در مقاله‌ای با عنوان رقابت‌پذیری، کارآفرینی و رشد اقتصادی با نمونه‌ای از کشورهای اروپای مرکزی و اروپای شرقی از اتحادیه اروپا برای دوره سالانه ۲۰۰۸-۲۰۱۴ از گزارش‌های رقابت‌پذیری جهانی، شاخص‌های جهانی کارآفرینی (GEM) و پایگاه داده Eurostat) انجام شده است. آن‌ها نشان دادند که رقابت‌پذیری و کارآفرینی در کشورهای نمونه رابطه‌ای معنادار و مثبت دارند و همچنین کشورهایی که نوآوری محور هستند و پیشرفت بیشتری دارند، سطح رقابت‌پذیری آن‌ها نیز بالاتر است و این رقابتی‌شدن در رشد اقتصادی آن‌ها منعکس شده است.

هرمان^۲ (۲۰۱۸) در پژوهشی با عنوان نوآوری و کارآفرینی برای رقابت در اتحادیه اروپا: با تجزیه و تحلیل تجربی و استفاده از آزمون t-test مستقل نشان می‌دهد که سطح بالای رقابت ملی در برخی از کشورهای عضو اتحادیه اروپا را می‌توان به‌طور عمده با سطح بالایی از عملکرد نوآوری، سطح بالای کارآفرینی نوآورانه و تولیدی توجیه کرد. گالیندو و همکاران^۳ (۲۰۲۳) مطالعه‌ای را با عنوان دیجیتالی شدن، کارآفرینی و رقابت در تحلیلی از ۱۹ کشور اروپایی و دوره زمانی ۲۰۲۰-۲۰۱۹ مورد بررسی قرار دادند. برای تجزیه و تحلیل روابط بین این سه متغیر از ابزار fsQCA استفاده کردند. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که برای تحریک فعالیت کارآفرینی، یک کشور باید محیطی را به نمایش بگذارد که برای دیجیتالی‌سازی مطلوب باشد. همچنین کشورهایی که بالاترین رقابت را دارند، کارآفرینانی را نشان می‌دهند که نوآوری‌های محصول را معرفی می‌کنند و یا سیستم‌های تولید خود را بهبود می‌بخشند، در نتیجه محصولات با کیفیت بالاتر و یا با هزینه‌های کمتر به مشتریان خود ارائه می‌دهند. علاوه بر این، این کشورها محیط‌ها و منابعی را به نمایش می‌گذارند که دیجیتالی شدن شرکت‌ها را تسهیل می‌کند و تأثیر مثبتی بر رقابت‌پذیری دارد.

در خصوص ارتباط بین رانت و کارآفرینی مطالعات زیادی صورت گرفته و دیدگاه‌های متفاوتی وجود دارد؛

پژوهش مجبوری^۴ (۲۰۱۶) در تحقیقی با عنوان نفت و کارآفرینی با استفاده از روش داده‌های پانل پویا انجام داد. بررسی داده‌های سالانه دیده‌بان جهانی کارآفرینی (GEM) در سال ۲۰۰۴-۲۰۰۸ که عایدی سرانه بیشتر حاصل از نفت و گاز باعث کاهش کارآفرینی در محیط‌های مستعد فساد می‌گردد. این امر کارآفرینان بالقوه را قادر

1. Korez-Vide & Tominc

2. Herman

3. Galindo et al

4. Majbouri

می‌سازد تا به جای کارآفرینی مولد، به رانت‌جویی بپردازند چراکه سودآوری بیشتری دارد؛ بنابراین، کارآفرینی مولد کاهش می‌یابد.

چمبرز و مونمو^۱ (۲۰۱۸) در مقاله‌ای با عنوان وابستگی به منابع طبیعی و کارآفرینی و این سؤال که آیا کشورهایی که رانت منابع بالایی دارند نفرین شده‌اند را بررسی می‌کنند. این پژوهش با استفاده از داده‌های پانل ۱۱۶ کشور در بازه ۲۰۰۱-۲۰۱۲ و روش رگرسیون با خطاهای استاندارد قوی انجام شده است. این نتایج مؤید این فرضیه است که موانع ایجاد شده از طریق رفتار رانت‌جویی بر فعالیت کارآفرینی، کانال مهمی است که از طریق آن‌ها نفرین منابع انتقال می‌یابد. همچنین نشان می‌دهند که اگر نهادهای ضعیف توسعه نیابند موجب رانت‌خواری می‌شود که به کارآفرینی آسیب می‌رساند. از طرفی رابطه بین رانت منابع و کارآفرینی منفی است.

هی و شان^۲ (۲۰۲۱) در مطالعه‌ای با عنوان اتلاف رانت و مدیریت فعالیت‌های رانت‌جویی معدن در مناطق غنی از منابع دریافتند که رفتارهای رانت‌جویانه در بهره‌برداری از منابع معدنی در مناطق غنی از منابع، به‌عنوان فعالیت‌های غیرمولد، نه تنها می‌تواند موجب اتلاف رانت و اتلاف رانت منابع اجتماعی شود، بلکه سبب توزیع ناعادلانه درآمد و کاهش رفاه اجتماعی می‌شود. نتایج نشان می‌دهد که این مناطق غنی از منابع دارای مشکلات اتلاف رانت است.

مونمو^۳ (۲۰۲۲) با طرح این سؤال که آیا رانت منابع طبیعی رانت‌جویی را به هزینه کارآفرینی ارتقا می‌دهد؟ و با استفاده از مجموعه داده‌های پانل از ۲۸ کشور آفریقایی در دوره ۲۰۰۲-۲۰۱۴ مطالعه‌ای انجام داده است که نتایج نشان می‌دهد کشورهایی که رانت منابع طبیعی بالاتری دارند (یعنی رانت منابع در آن کشورها بیشتر از ۳۰ درصد تولید ناخالص داخلی) فعالیت‌های کارآفرینی کمتری دارند و منجر به پاسخ مثبت مطالعه می‌شود. همچنین رانت تولید شده توسط رونق منابع، فرصت‌هایی را برای رفتار رانت‌جویی ایجاد می‌کند و این می‌تواند فعالیت اقتصادی را به علت اثر زیان‌آور بر کارآفرینی تضعیف کند.

---

1. Chambers & Munemo

2. He & Shan

3. Munemo

۳. روش پژوهش

این پژوهش به‌عنوان یک پژوهش کاربردی، با رویکرد توصیفی-تحلیلی بر مبنای گردآوری اطلاعات متغیرهای مورد بررسی از منابع و بانک‌های اطلاعاتی معتبر بین‌المللی برای کشورهای جهان گردآوری شده است و به تخمین و آزمون رابطه بین متغیرهای مورد نظر در فرضیات تحقیق خواهد پرداخت؛ هدف این پژوهش بررسی تأثیر متقابل رقابت‌پذیری و کارآفرینی با تأکید بر نقش رانت‌جویی منابع در بین کشورهای کارایی محور و نوآوری محور است. کشورهای منتخب برحسب سطح توسعه‌یافتگی در قالب دو گروه کشورهای کارایی محور و نوآوری محور دسته‌بندی شده‌اند.^۱ این اطلاعات برای سال‌های ۲۰۰۹-۲۰۲۲ و طبق آخرین گزارش‌های رقابت‌پذیری و کارآفرینی از بانک داده‌ها و مؤسسات تخصصی بین‌المللی معتبر شامل بانک جهانی، مجمع جهانی اقتصاد و دیده‌بان جهانی کارآفرینی و مرکز رقابت‌پذیری جهانی استخراج طبقه‌بندی و ارائه گردید. از آنجایی که داده‌های شاخص رقابت‌پذیری مجمع جهانی اقتصاد از سال ۲۰۱۷ از نظر متدولوژی محاسباتی تغییر نموده است؛ از همین رو داده‌های این شاخص از ۲۰۱۷ تا ۲۰۲۲ از مرکز جهانی رقابت‌پذیری استخراج شد؛ بنابراین فرضیات پژوهش با دو دسته داده‌های مزبور به‌طور جداگانه مورد آزمون قرار گرفت. متغیر کارآفرینی از سایت دیده‌بان جهانی (GEM)، متغیر رقابت‌پذیری از سایت مجمع جهانی اقتصاد (IMD و WEF) و سایر متغیرها از سایت بانک جهانی (WDI) گردآوری شده است. کشورهای مورد بررسی در جدول زیر مشخص شده است.^۲

۱. این طبقه‌بندی طبق گزارش دیده‌بان جهانی کارآفرینی است.

۲. نظر به تغییر متدولوژی محاسباتی شاخص رقابت‌پذیری جهانی منتشر شده در گزارش‌های سالانه مجمع جهانی اقتصاد از سال ۲۰۱۷ امکان انطباق داده‌های شاخص رقابت‌پذیری که با فرمت بین دامنه ۰-۷ بود در گزارش‌های پس از سال ۲۰۱۷ با دامنه ۱-۱۰ محاسبه و منتشر شده است (البته زیر شاخص‌های آن نیز تغییر داشته است) که امکان استفاده از داده‌های سال ۲۰۱۸ به دلیل تغییر فاحش شاخص مزبور هم در تعریف و هم در روش محاسباتی نیست. ضمناً چنانچه داده‌های سال‌های ۲۰۱۸ به بعد استفاده می‌شد صرفاً ۴ سال داده در دسترس بود که از نظر آماری قابلیت اعتبار آماری جهت آزمون فرضیات پژوهش نداشت. بنابراین پژوهشگر ناگزیر دوره زمانی مورد بررسی را محدود به دوره ۲۰۰۹ تا ۲۰۱۷ انتخاب نمود. به‌منظور ارزیابی و آزمون فرضیات پژوهش در دوره زمانی ۲۰۱۷ تا ۲۰۲۲ از داده‌های آماری شاخص رقابت‌پذیری محاسبه شده در مرکز جهانی رقابت‌پذیری (IMD World Centre of Competitiveness) استفاده شده است که بدین منظور مدل پژوهش در دو دوره زمانی به‌طور جداگانه تخمین شد و آزمون فرضیات گزارش گردیده است.

جدول ۱: لیست کشورها بر اساس تقسیم‌بندی دیده‌بان جهانی کارآفرینی (GEM)

کشورهای نوآوری محور	کشورهای کارایی محور
استرالیا، اتریش، بلژیک، کانادا، دانمارک، فنلاند، فرانسه، آلمان، کره جنوبی، هنگ‌کنگ، ژاپن، هلند، نروژ، پرتغال، قطر، سنگاپور، اسپانیا، سوئیس، سوئد، انگلستان، آمریکا	برزیل، بلغارستان، چین، کلمبیا، گواتمالا، ایران، اندونزی، جامائیکا، مکزیک، مراکش، پاراگوئه، صربستان، پرو، روسیه، آفریقای شمالی، تایلند

از آنجایی که فرضیه اصلی پژوهش رابطه متقابل کارآفرینی و رقابت‌پذیری را در نظر دارد در این خصوص دو مدل ریاضی معرفی می‌شود. در هر دو مدل کارآفرینی و رقابت‌پذیری متغیر وابسته، رانت متغیر مستقل و سایر متغیرها، متغیر کنترلی محسوب می‌شوند؛ متغیرهای کنترلی شامل (متغیرهای تورم، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، مالیات، نرخ رشد اقتصادی، هزینه شروع کسب‌وکار، مخارج نهایی مصرف دولت، توسعه مالی و باز بودن تجارت است).

۳-۱. مدل ریاضی مورد استفاده برای آزمون فرضیه‌ها

$$ENT_{it} = F(COM_{it}, RENT_{it}, X_{it}) \quad (1)$$

$$COM_{it} = F(ENT_{it}, RENT_{it}, X_{it}) \quad (2)$$

در این دو مدل، کارآفرینی^۱ (ENT) و رقابت‌پذیری (COM) متغیر وابسته و رانت منابع طبیعی (RENT) متغیر مستقل در نظر گرفته شده است. متغیرهای کنترلی (X_{it}) نیز شامل رشد اقتصادی، تورم، توسعه مالی، مخارج مصرف نهایی دولت، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، مالیات، هزینه شروع کسب‌وکار و نرخ باز بودن تجارت هستند.

۴. تحلیل آماری داده‌ها

۴-۱. آمار توصیفی

خلاصه وضعیت آماری متغیرهای تحقیق به شرح زیر ارائه می‌گردد.

۱. برای متغیر کارآفرینی از شاخص (TEA (Total Early-Stage Entrepreneurial Activity) (کلیه فعالیت‌های کارآفرینی نوپا که بیش از ۳/۵ سال از عمر آن نمی‌گذرد) استفاده می‌شود.

جدول ۲: آمار توصیفی متغیرهای کشورهای نوآوری

تعداد کشورها	نام متغیر	آمار					
		میانگین	انحراف معیار	مینیمم	ماکسیمم	تعداد	کشورها
۹۸	کار آفرینی	۷/۶۸	۳/۰۶	۳/۵	۱۸/۸	۹۸	۹۸
۹۸	نرخ رقابت پذیری	۱۰/۶۳	۰/۳۲	۴/۲۱	۵/۸۶	۹۸	۹۸
۹۸	کل رانت منابع طبیعی	۱/۳۶	۲/۵۷	۰/۰۱	۱۰/۹۷	۹۸	۹۸
۹۸	تورم	۱/۳۰	۱/۰۵۲	-۱/۱۴	۳/۸۶	۹۸	۹۸
۹۸	سرمایه گذاری مستقیم خارجی	۵/۷۷	۹/۴۰	-۵/۶۸	۴۲/۱۵	۹۸	۹۸
۹۸	مالیات	۱۹/۹۹	۶/۳۸	۹/۳۱	۳۶/۵	۹۸	۹۸
۹۸	رشد اقتصادی	۷/۸۵	۰/۲۶	۳/۳	۱۸/۸	۹۸	۹۸
۹۸	هزینه شروع کسب و کار	۲/۲۳	۲/۰۹۸	۰/۱	۸/۸	۹۸	۹۸
۹۸	مخارج مصرف نهایی دولت	۲۰/۸۴	۴/۳۳	۱۱/۰۶	۲۶/۴۷	۹۸	۹۸
۹۸	تجارت	۸۴/۸۵	۳۵/۸۸	۲۶/۵	۱۶۱/۴۹	۹۸	۹۸

جدول ۳: آمار توصیفی کشورهای کارایی محور

تعداد کشورها	نام متغیر	آمار						
		میانگین	انحراف معیار	مینیمم	ماکسیمم	تجارت	مخارج مصرف نهایی دولت	هزینه شروع کسب و کار
۱۲۱	میانگین	۵۸/۵۷	۲۷/۹۰	۲۲/۱۰	۱۳۹/۴۷	تجارت	مخارج مصرف نهایی دولت	هزینه شروع کسب و کار
۱۲۱	انحراف معیار	۱۵/۰۷	۳/۵۵	۹/۰۲	۲۱/۳۹	تجارت	مخارج مصرف نهایی دولت	هزینه شروع کسب و کار
۱۲۱	مینیمم	۹/۰۰	۱۰/۰۰	-۰/۲	۵۲/۵	تجارت	مخارج مصرف نهایی دولت	هزینه شروع کسب و کار
۱۲۱	ماکسیمم	۲/۹۹۱	۳۳۰	۷/۷۹	۱۳۳۹	تجارت	مخارج مصرف نهایی دولت	هزینه شروع کسب و کار
۱۲۱	تورم	۱۴/۵۹	۵/۵۳	-۷/۳۵	۲۷/۳۴	تجارت	مخارج مصرف نهایی دولت	هزینه شروع کسب و کار
۱۲۱	کل رانت منابع طبیعی	۲/۵۵	۱/۳۸	۰/۴۷	۷۰/۷۱	تجارت	مخارج مصرف نهایی دولت	هزینه شروع کسب و کار
۱۲۱	نرخ رقابت پذیری	۵/۷۰	۶/۳۴	۰/۲۰	۲۶/۹۱	تجارت	مخارج مصرف نهایی دولت	هزینه شروع کسب و کار
۱۲۱	کار آفرینی	۶/۱۹	۶/۳۷	۰/۳۲	۲۸/۳۰	تجارت	مخارج مصرف نهایی دولت	هزینه شروع کسب و کار
۱۲۱	سرما به گذاری مستقیم خارجی	۴/۲۸	۰/۳۰	۳/۲۶	۵	تجارت	مخارج مصرف نهایی دولت	هزینه شروع کسب و کار
۱۲۱	رشد اقتصادی	۱۵/۰۲	۶/۴۳	۳/۵	۲۸/۸	تجارت	مخارج مصرف نهایی دولت	هزینه شروع کسب و کار

۴-۲. تحلیل آمار استنباطی

در این بخش با کمک داده‌های آماری استخراج شده و اجرای آزمون‌های آماری متناسب در جهت تصریح صحیح مدل پژوهش و به کارگیری الگوی تخمینی مناسب اقدام گردید. ابتدا ضرورت استفاده از داده‌های تابلویی، برای برآورد مدل به وسیله آماره آزمون F لیمیر

بررسی شده است و سپس برای انتخاب روش تخمین (اثرات ثابت یا اثرات تصادفی) نسبت به محاسبه آماره آزمون هاسمن اقدام شده است.

❖ بررسی آزمون F لیمر

ابتدا باید مشخص شود که تفاوت کشوری یا به اصطلاح ناهمگنی در مقاطع وجود دارد یا اینکه مقطع‌ها باهم همگن هستند؟ نتایج آزمون اف لیمر در جدول زیر نمایش داده شده است:

جدول ۴: نتایج آزمون F لیمر

مقدار آماره آزمون F	درجه آزادی	مقدار ارزش احتمال (prob)	نتیجه آزمون	نوع داده‌ها	گروه کشورها
۲۲/۹۴	۷۶/۱۳F	۰/۰۰۰۰	رد فرض صفر	پانل	نوآوری محور
۸/۷۱	۵۴/۱۲F	۰/۰۰۰۰	رد فرض صفر	پانل	کارایی محور

با توجه به جدول ۴، می‌توان فرضیه pooling data داده‌ها را رد نمود و روش panel data (داده‌های تابلویی) برای تخمین مدل پژوهش تأیید می‌گردد.

❖ بررسی آزمون هاسمن

نتایج آزمون هاسمن در جدول ۵ نشان داده می‌شود:

جدول ۵: نتایج آزمون هاسمن برای انتخاب بین اثرات ثابت مدل تحقیق (نوآوری محور)

مقدار آماره chi 2	مقدار ارزش احتمال (Prob)	نتیجه آزمون	نوع مدل	گروه کشورها
۳۹/۸۶	۰/۰۰۰۱	رد فرض صفر	اثرات تصادفی	نوآوری محور
۳۲/۵۴	۰/۰۰۰۱	رد فرض صفر	اثرات تصادفی	کارایی محور

بررسی آزمون هاسمن حاکی از عدم وجود تفاوت سیستماتیک در ضرایب عرض از مبدأ مدل‌ها است؛ از این‌رو الگوی اثرات ثابت (Fixed effects) در دو گروه کشورهای منتخب استفاده خواهد شد.

❖ بررسی آزمون تصریح هاسمن

شرط لازم برای برآورد سیستم معادلات هم‌زمان، اثبات درون‌زایی متغیرهای درون‌زای سیستم است. برای این منظور از آزمون تصریح هاسمن (۱۹۷۶) استفاده می‌شود (جدول ۶)

جدول ۶: نتایج آزمون درون‌زا بودن متغیر نرخ کارآفرینی و رقابت‌پذیری

متغیر	نام متغیر	مقدار آماره	دامنه	مقدار ارزش احتمال (Prob)
متغیر نرخ کارآفرینی مدل (۱)	آماره وو- هاسمن	۰/۹۶۹۵۵	(۱-۷۱)	۰/۳۲۸۱۴
	آماره دوربین - وو - هاسمن	۱/۱۰۴۶۸	۱	۰/۲۹۳۲۴
متغیر رقابت‌پذیری مدل (۲)	آماره وو- هاسمن	۱/۵۶۶۳۲	(۱-۷۱)	۰/۲۱۴۸۵
	آماره دوربین- وو - هاسمن	۱/۷۶۹۹۵	۱	۰/۱۸۳۳۹

باتوجه به نتایج آزمون، درون‌زایی متغیر شاخص کارآفرینی در معادله نرخ رقابت‌پذیری (مدل ۱) مورد تأیید قرار نگرفت و به‌صورت مشابه، درون‌زایی متغیر رقابت‌پذیری در معادله شاخص کارآفرینی (مدل ۲) مورد تأیید قرار نگرفت؛ در نتیجه رابطه هم‌زمان متغیرهای کارآفرینی و رقابت‌پذیری در دوره زمانی پژوهش و نمونه کشورهای منتخب تأیید نگردید. به‌عبارت‌دیگر برای بررسی رابطه دو سوبه کارآفرینی و رقابت‌پذیری باید از دو معادله مجزا استفاده کرد (جدول ۷ و ۸).

جدول ۷: یافته‌های مدل ۱، (تأثیر رقابت‌پذیری بر کارآفرینی)

کشورها	متغیر	ضرایب	انحراف معیار	Z	p>z
کارایی محور	رقابت‌پذیری	۱۷,۰۹۳۲۳	۳,۸۲۴۳۹۷	۴,۴۷	۰,۰۰۰
	رانت منابع طبیعی	-۱۱,۹۳۲۹۷	۳,۳۲۴۰۴۱	-۳,۵۹	۰,۰۰۰
	رشد تولید ناخالص داخلی	۲,۷۵۶۶۸۵	۰,۷۵۴۵۶۶۸	۳,۶۵	۰,۰۰۰
	تورم	۰,۰۴۰۷۲۱	۰,۰۲۸۳۶۶۲۸	-۱,۴۲	۰,۱۵۴
	سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی	۱,۳۹۰۸۸۳	۰,۴۱۷۸۵۲۸	۳,۳۳	۰,۰۰۱

کشورها	متغیر	ضرایب	انحراف معیار	Z	p>z
	مالیات	-۰,۰۴۱۳۱۶۳	۰,۱۵۳۳۴۶۹	-۰,۲۷	۰,۷۸۸
	هزینه شروع کسب و کارها	-۰,۰۲۷۴۴۲۸	۰,۰۷۷۳۵۴۲	-۰,۳۵	۰,۷۲۳
	مخارج مصرف نهایی دولت	-۱,۷۹۹۹۱۲	۰,۳۹۱۸۶۰۶	-۴,۵۹	۰,۰۰۰
	توسعه مالی	۳۱,۹۸۲۶۱	۷,۷۰۵۳۶	۴,۱۵	۰,۰۰۰
	باز بودن تجارت	-۰,۰۵۱۵۴۲۲	-۰,۰۲۴۱۴۹۱	-۲,۱۳	۰,۰۳۳
	رقابت پذیری	۳,۲۳۹۳۱۱	۱,۰۳۰۱۷۲	۳,۱۴	۰,۰۰۲
نوآوری محور	رانت منابع طبیعی	-۰,۲۸۹۷۶۱	۰,۲۴۸۰۹۷۲	-۱,۱۷	۰,۲۴۳
	رشد تولید ناخالص داخلی	۰,۲۴۸۹۱۶۱	۰,۰۷۶۳۰۲۷	۳,۲۶	۰,۰۰۱
	تورم	۰,۱۱۰۷۱۰۱	۰,۲۷۷۷۶۶۴	۰,۴۰	۰,۶۹۰
	سرمایه گذاری مستقیم خارجی	۰,۰۸۹۰۳۴۹	۰,۰۳۴۶۲۹۴	۲,۵۷	۰,۰۱۰
	مالیات	-	-	-	-
	هزینه شروع کسب و کارها	-۱,۳۳۰۳۳۷	۰,۵۲۶۱۸۹	-۲,۵۳	۰,۰۱۱
	مخارج مصرف نهایی دولت	۰,۲۴۵۱۷۴۷	۰,۱۱۶۵۹۱۶	۲,۱۰	۰,۰۳۵
	توسعه مالی	۱۶,۲۵۵۷۶	۵,۸۷۸۷۹۸	۲,۷۷	۰,۰۰۶
	باز بودن تجارت	۰,۰۰۸۷۶۰۹	۰,۰۱۴۳۵۳۱	۰,۶۱	۰,۵۴۲

در راستای آزمون فرضیات پژوهش در قالب مدل (۱) جهت علیت تأثیر رقابت‌پذیری بر کارآفرینی برآورد شد. باتوجه به مدل ایستا، در هر دو گروه کشورهای کارایی محور و نوآوری محور، رقابت‌پذیری با ضریب اطمینان بالا و درصد خطای پایین بر کارآفرینی تأثیر معنادار و مثبتی دارد. با توجه به ضریب این متغیر در کشورهای کارایی محور، درجه تأثیرگذاری یا کشش رقابت‌پذیری بر کارآفرینی در گروه کشورهای کارایی محور نسبتاً شدیدتر است. به‌رغم اینکه متغیر رانت منابع طبیعی در هر دو گروه کشورهای منتخب

تأثیر منفی بر کارآفرینی نشان می‌دهد. باین حال در کشورهای نوآوری محور تأثیر معنی‌دار نیست. در مقابل تأثیر رانت منابع طبیعی بر کارآفرینی در کشورهای کارایی محور که هنوز مراحل توسعه‌یافتگی را کامل طی نکرده‌اند منفی است و با مبانی نظری حوزه رانت منابع طبیعی هم‌راستا است.

سایر متغیرها نظیر رشد اقتصادی، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، توسعه مالی تأثیر مثبت معناداری را بر کارآفرینی نشان می‌دهد. در حالی که هزینه شروع کسب و کارها، مخارج مصرفی دولت، درجه باز بودن تجارت تأثیر منفی بر کارآفرینی نشان می‌دهد.

جدول ۸: یافته‌های مدل ۲، (تأثیر کارآفرینی بر رقابت‌پذیری) ۲۰۲۲ - ۲۰۱۷

کشورها	متغیر	ضرایب	انحراف معیار	Z	p/z
کارایی محور	کارآفرینی	۰,۰۱۴۶۸۸	۰,۰۰۴۳۹۰۶	۳,۳۴	۰,۰۰۱
	رانت منابع طبیعی	-۰,۰۲۵۳۲۱۴	-۰,۰۱۱۷۳۹۶	-۲,۱۶	۰,۰۳۱
	رشد تولید ناخالص داخلی	۰,۰۲۷۹۷۷۹	۰,۰۰۸۱۰۸۸	۳,۴۵	۰,۰۰۱
	تورم	۰,۰۰۳۹۸۸۶	۰,۰۰۷۷۸۸۵	۰,۵۱	۰,۶۰۹
	مالیات	-۰,۰۱۳۳۳۶۵	۰,۰۰۴۲۶۸۷	-۳,۱۲	۰,۰۰۲
	سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی	۰,۰۰۰۸۳۶۸	۰,۰۱۲۹۰۰۱	۰,۰۶	۰,۹۴۸
	هزینه شروع کسب و کار	-۰,۰۰۶۷۹۷۴	۰,۰۰۲۱۱۸۵	-۳,۲۱	۰,۰۰۱
	مخارج مصرف نهایی دولت	-۰,۰۳۴۰۶۷۵	۰,۰۸۱۸۸۳	-۴,۱۶	۰,۰۰۰
	توسعه مالی	۱,۴۵۶۲۹۲	۰,۱۶۳۲۰۰۴	۸,۹۲	۰,۰۰۰
	باز بودن تجارت	-۰,۰۰۰۹۱۹۹	۰,۰۰۰۵۹۲۷	-۱,۵۵	۰,۱۲۱
نوآوری محور	کارآفرینی	۰,۰۳۲۳۱۶۹	۰,۰۰۹۱۲۱۴	۳,۵۴	۰,۰۰۰
	رانت منابع طبیعی	-۰,۰۵۰۹۹۶۸	۰,۰۱۰۹۱۳۸	-۴۵,۹۰	۰,۰۰۰
	رشد تولید ناخالص داخلی	۰,۰۲۰۹۷۲۵	۰,۰۰۶۰۵۱۷	۳,۴۷	۰,۰۰۱
	تورم	-۰,۰۲۴۰۴۱۲	۰,۰۱۸۱۸۶۶	-۱,۳۲	۰,۱۸۶
	مالیات ^۱	-	-	-	-

۱. با توجه به همبستگی داده‌های مالیات در کشورهای نوآوری محور و به تشخیص نرم‌افزار این متغیر از مدل حذف شده است.

کشورها	متغیر	ضرایب	انحراف معیار	Z	p/z
	سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی	۰,۰۰۳۹۹۷۱	۰,۰۰۲۴۶۲۳	۱,۶۲	۰,۱۰۵
	هزینه شروع کسب‌وکار	-۰,۴۱۳۵۶۷۹	۰,۰۲۳۴۵۰۸	-۱۷,۶۴	۰,۰۰۰
	مخارج مصرف نهایی دولت	۰,۰۲۸۳۴۲۸۴	۰,۰۱۱۰۲۸۲	۲,۵۷	۰,۰۱۰
	توسعه مالی	۱,۹۶۱۱۲۹	۰,۰۴۸۱۳۴۶۹	۴,۰۷	۰,۰۰۰
	باز بودن تجارت	۰,۰۰۱۲۱۴	۰,۰۰۱۰۳۰۴	۱,۱۸	۰,۲۳۹

باتوجه به جدول ۸، کارآفرینی با ضریب اطمینان بالا و درصد خطای پایین بر رقابت‌پذیری تأثیر معنادار و مثبتی در هر دو گروه کشورهای کارایی محور و نوآوری محور دارد؛ درحالی‌که متغیر رانت منابع طبیعی تأثیر منفی بر رقابت‌پذیری نشان می‌دهد. یافته‌های پژوهش در این زمینه با مبانی نظری رقابت‌پذیری هم‌راستا است. سایر متغیرهای کنترلی پژوهش شامل رشد تولید ناخالص داخلی و توسعه مالی تأثیر مثبت معناداری بر رقابت‌پذیری دارد. درحالی‌که مالیات، هزینه شروع کسب‌وکار، مخارج مصرفی دولت در گروه کشورهای کارایی محور تأثیر منفی بر رقابت‌پذیری دارد.

جدول ۹: یافته‌های مدل ۱ (تأثیر رقابت‌پذیری^۱ بر کارآفرینی) ۲۰۱۷-۲۰۲۲

کشورها	متغیر	ضرایب	انحراف معیار	Z	p>z
کارایی محور	رقابت‌پذیری	۰,۰۹۴۱۱۱۲	۰,۰۲۷۸۱۷۶	۳,۳۸	۰,۰۰۱
	رانت منابع طبیعی	-۰,۴۳۲۰۳۰۲	۰,۱۶۰۳۸۴۹	-۲,۷۳	۰,۰۰۸
	رشد تولید ناخالص داخلی	۰,۰۶۵۲۷۴۴	۰,۰۲۷۱۲۶۵	۲,۴۱	۰,۰۱۶
	تورم	-۰,۰۴۲۹۱۹۳	۰,۰۲۰۷۵۷۳	-۲,۰۷	۰,۰۳۹
	سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی	۰,۰۱۱۰۷۴۹	۰,۰۱۰۶۴۸۷	۱,۰۴	۰,۳۰۲
	مالیات	۰,۷۴۵۳۸۲۲	۰,۴۲۸۲۷۷۷	۱,۷۴	۰,۰۸۶
	هزینه شروع کسب‌وکارها	-۰,۶۰۳۰۸۱۶	۰,۲۰۵۱۳۰۱	-۲,۹۴	۰,۰۰۴
	مخارج مصرف نهایی دولت	۰,۳۴۳۸۵۱۷	۰,۲۷۹۵۸۹۸	۱,۲۳	۰,۲۲۲

کشورها	متغیر	ضرایب	انحراف معیار	Z	p>z
نوآوری محور	باز بودن تجارت	۰,۳۷۸۷۷۶۹	۶,۱۳۴۹۴	۰,۰۶	۰,۹۵۱
	رقابت‌پذیری	۰,۱۰۳۳۸۲۱	۰,۰۴۹۶۸۲	۲,۰۸	۰,۰۳۷
	رانت منابع طبیعی	-۰,۱۵۷۹۲۸۱	۰,۱۸۰۴۲۱۸	-۰,۸۸	۰,۳۸۶
	رشد تولید ناخالص داخلی	۰,۱۲۱۲۲۱۶	۰,۰۴۵۳۲۷۹	۲,۶۷	۰,۰۱۰
	تورم	۰,۰۹۰۶۰۹۹	۰,۱۱۰۹۴۱۱	۰,۸۲	۰,۴۱۸
	سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی	۰,۰۰۱۸۶۲۳	۰,۰۰۳۱۴۹۲	۰,۵۹	۰,۵۵۷
	مالیات	-۰,۳۴۶۰۹۵۹	۰,۱۷۰۲۵۶۸	-۲,۰۳	۰,۰۴۲
	هزینه شروع کسب‌وکارها	-۰,۷۹۴۲۶۹۲	۰,۳۲۷۵۱۷۴	-۲,۴۳	۰,۰۱۵
	مخارج مصرف نهایی دولت	۰,۰۱۷۳۳۷۸	۰,۲۱۶۰۸۶۶	۰,۰۸	۰,۹۳۶
	باز بودن تجارت	۰,۱۱۷۵۰۵	۰,۰۵۰۵۷۳۹	۲,۳۲	۰,۰۲۰

از آنجایی که شاخص رقابت‌پذیری کشورها، گزارش شده توسط مجمع جهانی اقتصاد از سال ۲۰۱۷ با تغییر رویکرد متدولوژیک مواجه شده و از ۲۰۱۸ تاکنون نیز منتشر نشده است؛ ناگزیر برای شاخص رقابت‌پذیری از ۲۰۱۷ تا ۲۰۲۲ داده‌های گزارش شده از مرکز جهانی رقابت‌پذیری (https://www.imd.org/centers/wcc/world-competitiveness-center) استخراج شد و مدل پژوهش بر آن اساس برآورد گردید.

در گزارش جدول (۹)، یافته‌های مدل حاکی از تأثیر مثبت و معنادار شاخص رقابت‌پذیری بر توسعه کارآفرینی در گروه کشورهای نوآوری محور و کارایی محور است؛ درعین‌حال متغیرهای کنترلی رشد تولید ناخالص داخلی، باز بودن تجارت تأثیر مثبت معناداری بر کارآفرینی نشان می‌دهند؛ درحالی‌که متغیرهای کنترلی تورم، هزینه شروع کسب‌وکار، مالیات‌ها و رانت منابع طبیعی تأثیر منفی معناداری را بر کارآفرینی نشان می‌دهند.

همچنین آزمون فرضیه تأثیر کارآفرینی بر رقابت‌پذیری در دوره ۲۰۱۷-۲۰۲۲ در جدول (۱۰)، ارائه شده است. یافته‌های مدل بیانگر این است که تأثیر کارآفرینی بر رقابت‌پذیری در دو گروه کشورهای کارایی محور و نوآوری محور مثبت و معنادار است. نتایج آزمون فرضیات متغیرهای کنترلی رشد تولید ناخالص داخلی و باز بودن تجارت تأثیر مثبت معناداری را بر رقابت‌پذیری در این کشورها نشان می‌دهد. از سوی دیگر

متغیرهای تورم، هزینه شروع کسب و کار، مالیات‌ها و رانت منابع طبیعی تأثیر منفی معناداری بر رقابت‌پذیری اقتصاد در این کشورها نشان می‌دهند.

جدول ۱۰: یافته‌های مدل ۲، تأثیر کارآفرینی بر رقابت‌پذیری (۲۰۱۷-۲۰۲۲)

کشورها	متغیر	ضرایب	انحراف معیار	z	p/z
کارایی محور	کارآفرینی	۰,۰۹۱۶۸۰۹	۰,۰۳۳۴۸۴۳	۲,۷۴	۰,۰۰۶
	رانت منابع طبیعی	-۰,۴۰۷۸۲۶۱	۰,۲۰۳۰۰۷۹	-۲,۰۱	۰,۰۴۸
	رشد تولید ناخالص داخلی	۰,۱۸۵۰۸۰۴	۰,۰۸۰۷۶۹۵	۲,۲۹	۰,۰۲۵
	تورم	-۰,۵۵۶۷۵۶	۰,۱۳۲۱۵۸۷	-۴,۲۱	۰,۰۰۰
	مالیات	-۱,۱۷۵۷۳۱	۰,۲۴۴۱۲۷۳	-۴,۸۲	۰,۰۰۰
	سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی	-۰,۰۱۴۸۵۲۷	۰,۰۱۴۲۲۲۱	-۱,۰۴	۰,۲۹۶
	هزینه شروع کسب و کار	-۱,۱۸۹۸۱۲	۰,۲۵۰۱۶۰۱	-۴,۷۶	۰,۰۰۰
	مخارج مصرف نهایی دولت	-۰,۵۳۳۸۹۲۵	۰,۲۸۷۵۹۶۸	-۱,۸۶	۰,۰۶۳
	باز بودن تجارت	۰,۰۹۰۵۴۳۹	۰,۰۳۲۸۱۸۳	۲,۷۶	۰,۰۰۶
	کارآفرینی	۰,۱۰۶۰۲۸۷	۰,۰۲۸۶۸۶۸	۳,۷۰	۰,۰۰۰
نوآوری محور	رانت منابع طبیعی	-۰,۳۵۲۱۱۳۶	۰,۱۹۴۸۲۹۱	-۱,۸۱	۰,۰۷۱
	رشد تولید ناخالص داخلی	۰,۰۸۴۵۷۰۳	۰,۰۲۹۳۱۴۶	۲,۸۸	۰,۰۰۴
	تورم	-۰,۴۱۲۹۵۰۲	۰,۲۱۷۷۶۱	-۱,۹۰	۰,۰۶۴
	مالیات	-۰,۱۸۹۸۶۶۸	۰,۰۷۴۵۳۶۸	-۲,۵۵	۰,۰۱۱
	سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی	۰,۰۰۴۱۵۳۶	۰,۰۰۶۴۸۵۶	۰,۶۴	۰,۵۲۵
	هزینه شروع کسب و کار	-۱,۴۷۸۵۳۲	۰,۶۲۰۱۰۲۳	-۲,۳۸	۰,۰۱۷
	مخارج مصرف نهایی دولت	-۰,۹۸۵۷۵۷۱	۰,۳۷۳۱۴۱۳	-۲,۶۴	۰,۰۱۱
	باز بودن تجارت	۰,۱۴۲۱۳۷۴	۰,۰۶۳۶۳۲۷	۲,۲۳	۰,۰۳۰

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

هدف مطالعه حاضر بررسی رابطه متقابل رقابت‌پذیری و کارآفرینی است، بنا بر یافته‌های تجربی پژوهش، می‌توان یک تأثیر دو سویه در قالب ۲ مدل مجزا را به‌منظور ارزیابی و تحلیل چگونگی رابطه کارآفرینی و رقابت‌پذیری گزارش کرد. با توجه به داده‌های استخراج شده از بانک‌های اطلاعاتی WDI، WEF، GEM، IMD World Competitiveness Centre و مروری که بر ادبیات کارآفرینی و رقابت‌پذیری صورت گرفت؛ در نهایت در قالب یک مدل رگرسیونی با داده‌های ترکیبی، دو مدل مجزا در این خصوص برآورد شده است.

در راستای فرضیه اصلی پژوهش، یافته‌ها نشان می‌دهد، برای هر دو گروه کشورهای نوآوری محور و کارایی محور تأثیر متقابل کارآفرینی و رقابت‌پذیری تأیید می‌شود. توضیح اینکه ارتقای فضای رقابتی در صنایع و بخش‌های اقتصادی موجب توسعه و تکثیر کسب‌وکارهای موجود و کسب‌وکارهای نوپا می‌گردد. از طرفی توسعه کارآفرینی فرایند رقابتی را به‌منظور جذب مشتریان و ارائه محصولات جدید و متنوع در فضای اقتصادی افزایش می‌دهد. البته شدت تأثیر رقابت‌پذیری بر توسعه کارآفرینی برای گروه کشورهای کارایی محور در مقایسه با کشورهای نوآوری محور بیشتر است که این امر مربوط به وجود ظرفیت‌های خالی و همین‌طور انگیزه و بازدهی نهایی بالای کسب‌وکار و کارآفرینی در کشورهای کارایی محور که عمدتاً در حال توسعه هستند در جهت تأسیس کسب‌وکارهای نوپا در این گروه کشورها وجود دارد.

در یک جمع‌بندی کلی در مقایسه یافته‌های پژوهش با نتایج مطالعات باقرصاد و همکاران (۱۳۹۸)، (Herman, 2018؛ Kerez-Vide & Tominc, 2016؛ Amorós et al, 2012) مبنی بر تأثیر مثبت کارآفرینی بر رقابت‌پذیری هم‌راستا می‌باشند به این معنی که رقابت‌پذیری در بستر اکوسیستم کارآفرینی پویا گسترش می‌یابد و کشورها با کارآفرینی در بازارهای جهانی جایگاه رقابت‌پذیری خود را به دست می‌آورند. علاوه بر این یافته پژوهش مبنی بر تأثیر مثبت رقابت‌پذیری بر کارآفرینی با مطالعات (رستمی و همکاران ۱۳۹۸؛ Amorós & Acs, 2008؛ Galindo et al, 2023؛ Herman, 2018؛ Ferreira et al, 2016؛ KritiKoS, 2014) هم‌راستا هستند. از این‌رو در نتیجه ارتقاء رقابت‌پذیری ملی با ورود اقتصاد به بازارهای جهانی و فرایندهای انتقال تکنولوژی، تعامل با بازارهای جهانی، فرایند یادگیری در حین انجام کار در زمینه‌های بازاریابی، فرایندهای عملیاتی طراحی و ساخت و تولید محصولات به ارتقای انگیزه و تقاضای توسعه کارآفرینی خواهد انجامید.

در خصوص فرضیه دوم و نقش رانت بر کارآفرینی و رقابت‌پذیری نتایج نشان می‌دهد که اثر رانت بر رقابت‌پذیری در هر دو گروه از کشورها منفی بوده است. که از

نظر منطقی و تئوریک قابل انتظار بود؛ همچنین وجود و گسترش فرهنگ رانت‌جویی فضای رقابتی و فلسفه رقابت سالم و مبتنی بر شایستگی حرفه‌ای را مخدوش می‌سازد. در عین حال اثر رانت بر کارآفرینی در دو گروه کشورها متمایز بوده است. به طوری که تأثیر وجود و گسترش فرصت‌های رانت‌جویی بر توسعه کارآفرینی و رقابت‌پذیری اقتصادی در کشورهای کارایی محور تأثیر منفی معنادار شدیدتری را نسبت به کشورهای نوآوری محور نشان داد. یافته‌های پژوهش برای کشورهای نوآوری محور تأثیر فرصت‌های رانت‌جویی بر رقابت‌پذیری نیز منفی و از نظر آماری معنادار گزارش شده است؛ اما تأثیر فرصت‌های رانت‌جویی بر کارآفرینی در کشورهای نوآوری محور منفی گزارش شده و از نظر آماری در نمونه آماری مطالعه مورد بررسی معنی‌دار نیست؛ که این موضوع به کیفیت محیط نهادی و ساختار اقتصادی عمدتاً مبتنی بر بنگاه‌های اقتصادی بزرگ و نوآور که کارآفرینی شرکتی و کارآفرینی سازمانی را بیشتر در برمی‌گیرد مربوط است و کارآفرینی انفرادی در شروع کسب‌وکار نوپا نسبت کوچکی از بنگاه‌های اقتصادی در این کشورها را شامل می‌شود. بنابراین سهم کارآفرینی نوپا و کسب‌وکارهای نوپا در کل اقتصاد بسیار کوچک است (Farzagan, 2014 و Goel & Korhonen, 2009) و با رویکرد Majbouri (2016) در خصوص تأثیر دوگانه رانت‌جویی بر توسعه کارآفرینی سازگار نیست. ضمن اینکه به لحاظ تجربی نتیجه تحقیق با یافته‌های محمد زاده و همکاران (1395) و Munemo (2022) که تأثیر منفی رانت بر کارآفرینی و ناپایداری رشد اقتصادی را تأیید کرده‌اند هم‌راستا است.

بررسی تأثیر سایر متغیرها در مدل تجربی پژوهش حاکی از این بود که رشد تولید ناخالص داخلی، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، متغیر توسعه مالی تأثیر مثبت و معناداری بر رقابت‌پذیری و کارآفرینی در هر دو گروه کشورهای کارایی محور و نوآوری محور نشان می‌دهد. در حالی که هزینه شروع کسب‌وکار، مخارج مصرف نهایی دولت تأثیر منفی بر رقابت‌پذیری و کارآفرینی در این کشورها نشان می‌دهد.

طبق روال نظام رقابتی بازارهای اقتصادی در عصر کنونی جهان، ادامه حیات و حفظ نظام ارزش و ایدئولوژیک جوامع در گرو خلق قدرت اقتصادی قرار گرفته است. خلق قدرت و ارتقای قدرت اقتصادی مستلزم رقابت‌پذیری اقتصاد در نظام رقابتی اقتصاد جهانی است. به عبارت دیگر برخورداری از قدرت اقتصادی مستلزم توسعه کارآفرینی مولد و ارتقای درجه رقابت‌پذیری اقتصاد است. بنابر یافته‌های پژوهش، به‌منظور توسعه کارآفرینی و ارتقای رقابت‌پذیری اقتصادی، دولت‌ها می‌توانند با بهبود محیط کسب‌وکار (کاهش هزینه‌های شروع کسب‌وکار)، طراحی و عملیاتی‌سازی استراتژی‌های توسعه صنعتی، توسعه صادرات محور و توسعه اقتصاد دانش‌بنیان و

اقتصاد دیجیتال و برنامه‌های عملیاتی و اجرایی در توسعه زنجیره ارزش و تولید برحسب اسناد بالادستی آمایش سرزمینی و نقشه راه سرمایه‌گذاری در سطح استانی و ملی و حرکت در مسیر قرار گرفتن در زنجیره ارزش جهانی برخی حوزه‌های مزیت دار و رقابتی اقتصاد امر حیاتی تلقی می‌گردد.

بهبود اکوسیستم کارآفرینی، سطح رقابت‌پذیری اقتصادی کشورها را به‌ویژه با توسعه کسب‌وکارهای دانش‌بنیان با درجه نوآوری و فناوری بالا در جهت رشد و توسعه باثبات اقتصادی یک برنامه‌ریزی بلندمدت نیاز دارد که با نظارت و ارزیابی مستمر اکوسیستم کارآفرینی ارتقا می‌یابد.

با توجه به تأثیر منفی فضای فرصت‌های رانتهی بر هدایت منابع انسانی و اقتصادی به‌سوی کارآفرینی مولد، طراحی، اجرای سیاست‌های محدودسازی فرصت‌های رانتهی با ابزارهای تشویقی و تنبیهی بازنگری و اصلاح نظام توزیع یارانه‌ها و افزایش بار مالیاتی، اخذ جرائم در کنار اصل اساسی ارتقای کیفیت نظام نهادی در جهت توسعه کارآفرینی مولد و توسعه نظامات رقابتی مبتنی بر شایستگی و کیفیت خدمات و محصولات در مقابله با فعالیت‌های غیر مولد و اتلاف منابع عمومی و سرمایه‌های زیر بنایی جامعه را جهت‌دهی کنند.

نقش دولت با انضباط مالی، قانون مداری، چاپک‌سازی و هوشمندسازی دولت در ارتقای کیفیت نظام نهادی و شفافیت اقتصادی و کاهش فرصت‌های رانت‌جویانه در اقتصاد بسیار مهم و مؤثر است. بنابراین اهتمام اساسی دولت‌ها و نظامات تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری و نظارت و ارزیابی در برطرف نمودن خلأهای قانونی و اصلاحات مورد نیاز می‌تواند فرصت‌های رانت‌جویی را حتی‌الامکان کاهش دهد.

ملاحظات اخلاقی

حامی مالی: این مقاله حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان: تمام نویسندگان در آماده‌سازی این مقاله مشارکت کرده‌اند.

تعارض منافع: بنا به اظهار نویسندگان، در این مقاله هیچ‌گونه تعارض منافی وجود

ندارد.

تعهد کپی‌رایت: طبق تعهد نویسندگان، حق کپی‌رایت (CC) رعایت شده است.

فهرست منابع

- باقرصاد، وجیهه؛ داوری، علی؛ عزیزی، محمد (۱۳۹۸). *اکوسیستم کارآفرینی و رقابت‌پذیری در صنایع منتخب*. توسعه کارآفرینی، دوره ۱۲، شماره ۴، از ص ۵۲۱-۵۴۰.
- بافنده ایمان دوست، صادق؛ مفیدی، علی (۱۳۹۵). *سنجش تأثیر شاخص رقابت‌پذیری GCI بر رشد اقتصادی در کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته برگزیده*. مجله اقتصاد و توسعه منطقه‌ای، شماره ۱۲، صفحات ۶۵-۹۵.
- دادرس مقدم، امیر؛ کریم، محمدحسین؛ رهنما، علی (۱۳۹۹). *عوامل مؤثر بر تاب‌آوری اقتصادی در مناطق آزاد تجاری ایران*. سیاست‌های راهبردی و کلان، شماره ۳۱
- رستمی، نسرین؛ محمدی خیاره، محسن؛ مظهری، رضا (۱۳۹۸). *بررسی تأثیر رقابت‌پذیری بر سطح فعالیت‌های کارآفرینانه* (مطالعه موردی کشورهای منبع‌محور، کارایی محور و نوآوری محور)، اقتصاد و تجارت نوین، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، فصلنامه علمی (مقاله علمی-پژوهشی)، سال چهاردهم، شماره اول، شماره صفحات: ۱-۳۸.
- رستمی، نسرین؛ محمدی خیاره، محسن (۱۳۹۷). *بررسی ارتباط بین کارآفرینی، رقابت‌پذیری و رشد اقتصادی*، فصلنامه رشد فناوری، سال پانزدهم، شماره ۵۷.
- زبیری، هدی؛ مومنی، مانی؛ رئیسی، عاطفه (۱۳۹۸). *رانت منابع طبیعی و کارآفرینی ضرورت یا فرصت*، فصلنامه پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی، شماره ۳۷، دوره ۱۰.
- شهیکی تاش، محمد نبی؛ محمودپور، کامران؛ محسنی، حدیثه (۱۳۹۴). *بررسی عوامل تأثیرگذار بر شاخص رقابت‌پذیری کشورها با تأکید بر اقتصاد ایران*. فصلنامه سیاست‌های مالی و اقتصادی، شماره ۱۱، صفحات ۱۸۸-۱۵۵.
- کریم، محمدحسین؛ شفافی شهری، وحید؛ نصری، لیلا (۱۳۹۴). *ارزیابی فرایند خصوصی‌سازی در راستای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی (افزایش سهم بخش خصوصی، سیاست‌های راهبردی و کلان)*، شماره ۱۱، ۴۹-۶۲.
- کریم، محمدحسین؛ امیری، حسین (۱۳۹۶). *راهبردها و چالش‌های اقتصاد مقاومتی و ریاضتی، سیاست‌های راهبردی و کلان*، ویژه‌نامه اقتصاد مقاومتی، ۶۱-۸۰.
- محمدی راد، منصور؛ الماسی، مجتبی؛ فتاحی، شهرام (۱۴۰۳). *بررسی اثر بهره‌وری کل عوامل تولید بر تنوع صادراتی با تأکید بر اهداف سیاست‌های کلی نظام*، سیاست‌های راهبردی و کلان، شماره ۴۸
- یاراحمدی، محمد؛ صادقی شاهدانی، مهدی (۱۴۰۲). *واکاوی مؤلفه‌های سیاست صنعتی بر پایه مطالعه روشمند سیاست‌های کلی جمهوری اسلامی ایران (با تأکید بر صنعت پتروشیمی، سیاست‌های راهبردی و کلان)*، شماره ۴۲

References

- Amorós, J.E., Fernández, C., Tapia, J. (2012). Quantifying The Relationship Between Entrepreneurship And Competitiveness Development Stages In Latin America. *International Entrepreneurship And Management Journal*, 8(3), 249-270.
- Autio, E. (2007). *Gem Global Report On High-Growth Entrepreneurship*. Babson Park Ma., London, Uk: Babson College, London Business School And Mazars.
- Aghion, P., & Howitt, P. (1996). Research and development in the growth process. *Journal of Economic Growth*, 1(1), 49-73.
- Amini Sedeh, A., Pezeshkan, A., & Caiazza, R. (2021). Innovative entrepreneurship in emerging and developing economies: the effects of entrepreneurial competencies and institutional voids. *The Journal of Technology Transfer*.
- Acs, Z. J., Amorós, J.E. (2008). Entrepreneurship And Competitiveness Dynamics In Latin America. *Small Business Economics Volume 31*, Pages 305-322.
- Baumol, W.J. (1990). Entrepreneurship: Productive, Unproductive And Destructive. *Journal Of Political Economy*, 893-921.
- Baland, J.M., Francois, P. (2000). Rent-Seeking And Resource Booms. *Journal Of Development Economics*. Volume 61. Pages (From-To) 527-542.
- Chambers, D., Munemo, J. (2018). Natural Resource Dependency And Entrepreneurship: Are Nations With High Resource Rents Cursed? *Journal Of International Development*. Doi: 10.1002/Jid.3397.
- Crecente-Romero, F., Giménez-Baldazo, Mónica, Val-Núñez María Teresa Del. (2019). Competitiveness And Entrepreneurship Rate In Europe During The Economic Recovery Phase, 2012-2016. *International Entrepreneurship And Management Journal* <https://doi.org/10.1007/S11365-019-00572-X>.
- Chowdhury, F., Audretsch, D. B., & Belitski, M. (2019). Institutions and entrepreneurship quality. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 43(1), 51-81.
- Economic Commission For Europe. 2017. Biennial Report. E/2017/37E/ECE/1480.
- Estrada-Cruz, M., Rodriguez-Hernández, N., Verdú-Jover, A., Gómez-Gras, J.M. (2020). The Effect Of Competitive Intensity On The Relationship Between Strategic Entrepreneurship And Organizational Results. *International Entrepreneurship And Management Journal*. <https://doi.org/10.1007/S11365-020-00670-1>.
- Ferreira, J.J. Fayolle, A., Fernandes, C., Raposo M. (2016). Effects Of Schumpeterian And Kirznerian Entrepreneurship On Economic Growth: Panel Data Evidence. *Entrepreneurship & Regional Development*, Doi: 10.1080/08985626.2016.1255431.
- Fantechi, F., Fratesi, U. 2022. Measuring competitiveness differentials inside the same region: a propensity-score matching approach. *Social indicators research*.

- Farzanegan, M.R. (2014). Can Oil-Rich Countries Encourage Entrepreneurship?. *Entrepreneurship & Regional Development*, Vol. 26, Nos. 9–10, 706–725.
- Goel, R.K., Korhonen, I. (2009). Composition Of Exports Andcross-Country Corruption, Bofit Discussion Papers, No. 5/2009, Isbn 978-952-462-965-23, Bank Of Finland, Institute For Economies In Transition (Bofit), Helsinki, [Http://Nbn-Resolving.De/Urn:Nbn:Fi:Bof-201408071950](http://Nbn-Resolving.De/Urn:Nbn:Fi:Bof-201408071950).
- Global Entrepreneurship Monitor. *Global Entrepreneurship Monitor 2020/2021 Global Report*.
- Gonzalez-Sanchez, V. M. (2013). Information and Communication Technologies and entrepreneurial activity: Drivers of economic growth in Europe. *The Service Industries Journal*, 33, 683–93.
- Galindo Martín, Miguel Ángel., Castaño Martínez, María Soledad., Méndez Picazo, María Teresa.2023. Digitalization, entrepreneurship and competitiveness: an analysis from 19 European countries. *Review of Managerial Science*.
- Herman,E., Szabo, Z.K. (2014). Considerations On Romania’s Entrepreneurial Profile: Barriers To Productive Entrepreneurship. *Procedia Economics And Finance* 15,1740 – 1750.
- He, h., shan, b. 2021. Rent dissipation and administration of mining rent-seeking activities in resource-rich regions. *Arabian journal of geosciences*, 14: 171.
- Korez-Vide, R., Tominc, P. (2016). Competitiveness, Entrepreneurship And Economic Growth. In *Competitiveness Of Cee Economies And Businesses* (Pp. 25-44). Springer, Cham.
- Kritikos,Alexander, 2014. "Entrepreneurs and their impact on jobs and economic growth," *IZA World of Labor*, Institute of Labor Economics (IZA), pages 1-8.
- Kirzner, Israel, m.. (1979). Entrepreneurial discovery and the competitive market process: an austrian approach. *Journal of economic literature*.
- Lafuente, E., Acs, Z.J., Sanders,M., Szerb,L. (2020). The Global Technology Frontier: Productivity Growth And The Relevance Of Kirznerian And Schumpeterian Entrepreneurship. *Small Business Economics*.Volume 55, Pages153–178.
- Majbouri, M. (2016). *Oil And Entrepreneurship*•Babson College, Economics Division 231 Forest St, Babson Park, Ma 02457, Usa.
- Munemo,j. (2022). Do African resource rents promote rent-seeking at the expense of entrepreneurship?, *Small Business Economics*. Volume:58, Pages:1647-1660.
- Nowinski, W., Haddoud, M. Y., Lancaric, D., Egerová, D., and Czeglédi, C. (2017). The impact of entrepreneurship education, entrepreneurial self-efficacy and gender on entrepreneurial intentions of university students in the Visegrad countries. *Stud. High*.
- Prince,Sam., Chapman, Stephen., Cassey, Peter. (2019). The definition of entrepreneurship: is it less complex than we think?, *nternational Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*,Vol. 27 No. 9, 2021,pp. 26-47.
- Schumpeter, j. A. (1934). *The theory of economic development*.Taylor & francis group.<https://doi.org/10.4324/9781315135564>.
- Schwab, K. (2013). *The global competitiveness report 2013-2014*. Geneva.

- Unido (United Nations Industrial Development Organization). 2018. Industrial Development Report 2018: Demand for manufacturing: driving inclusive and sustainable industrial development.
- Urbig, D., Bönnte, W., Procher, V.D., Lombardo, S. (2020). Entrepreneurs embrace competition: evidence from a lab-in-the-field study. *Small Business Economics* volume 55, pages 193–214.
- Van Stel, a., Wennekers, s., Thurik, r., Reynolds, p. (2005). Nascent entrepreneurship and the level of economic development. *Small Business Economics* (2005) 24(3):293–309.

